

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Interview: Van romantiek naar rauwe werkelijkheid: over het demystificeren van de eigen familiegeschiedenis door Maartje Duin

Auteur: Roos Nolten, Yara de Lange

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 46.3, 42-48.

©2024 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

INTERVIEW

VAN ROMANTIEK NAAR RAUWE WERKELIJKHEID: OVER HET DEMYSTIFICEREN VAN DE EIGEN FAMILIEGESCHIEDENIS DOOR MAARTJE DUIN

Roos Nolten en Yara de Lange

Op een vroege donderdagochtend sprak Skript Historisch Tijdschrift met journaliste en podcast- en documentairemaakster Maartje Duin (1975), onder meer bekend van haar veelbekroonde podcastserie *De plantage van onze voorouders* (2020). Skript sprak met haar op de ietwat rommelige en studentikoze zolder van het Bushuis – die Duin als ‘geweldig’ bestempelde – over haar in februari uitgekomen podcastserie *Mina & Mevrouw* (2024), eveneens een Prospektor- / VPRO-productie.

In *Mina & Mevrouw* onderzoekt Duin de verhouding tussen Marietje gravin van Lynden-Calkoen en haar dienstmeisje Mina Marinusse, wier levens in de twintigste eeuw decennialang met elkaar verweven waren op Kasteel ter Hooge, te Middelburg. Als achterkleindochter van de gravin is Duin vanaf kinds af aan al geïntrigeerd door de verhouding tussen beide vrouwen. De relatie tussen Mina en Mevrouw wordt als liefdevol geportretteerd in de haast mythische verhalen van haar familie. Toch voelt Duin ook een zeker ongemak: kan er immers liefde bestaan, zoals haar familie dat voorstelt, wanneer er een grote klassenongelijkheid bestaat? Met deze vraag luidt Duin de podcast-afleveringen in en neemt ze de luisteraar mee in een diepgaande verkenning van deze historische en emotionele puzzel.

De podcast snijdt een groot aantal historiografische onderwerpen aan, zoals de uitdagingen van *oral history*, geschiedschrijving als activisme, LHBTIQ-geschiedenis en agency. Wanneer we dit aankaarten bij Duin benadrukt ze geen historica te zijn; ze zal de interviewvragen slechts beantwoorden uit haar eigen ervaringen als onderzoeker en als achterkleindochter. Historica of niet, er volgt een rijk gesprek over een bontheid aan historische onderwerpen en persoonlijke verhalen.

Bedrijvig bronmateriaal

In haar zoektocht naar antwoorden betreft Duin haar familie, andere betrokkenen en luisteraars. Net als in *De plantage van onze voorouders* zet Duin haar familie aan het werk. Zij waren verantwoordelijk voor het

Maartje Duin (2024), foto door Stephanie de Graaf

transcriberen van de dagboeken van Mevrouw. Deze dagboeken, die een van de belangrijkste bronnen van de podcast behelzen, hield Mevrouw bij van haar dertiende tot honderdste levensjaar en beslaan bijna de gehele twintigste eeuw. Het monnikenwerk van transcriberen vereiste een hele organisatie, met een appgroep, fragmentenverdeling, luisterweekenden en een commissie (bestaande uit familieleden) die oordeelde of fragmenten niet te privé waren. Het leeuwendeel van het transcriberen werd gedaan door de Zeeuwse geschiedenisstudente Lotteke Boogert, die toevallig zowel Ter Hooge als de van Lydens kende.

Uniek aan de onderzoeksmethode in *Mina & Mevrouw* is het feit dat Duin een persoonlijke band heeft met haar (deels nog levende) onderzoeksobject. Dit feit geeft het onderzoek een extra dimensie: de podcast voelt niet slechts als een historisch onderzoek, de luisteraar krijgt ook een beeld van Duins eigen familieleden, van hun onderlinge band en van Duin zelf. De openhartige interviews, zoals met haar tante (die met een, eveneens adellijke, vrouw trouwde), zouden ongetwijfeld anders zijn verlopen indien afgenomen door een buitenstaander.

De onderzoeksvorm brengt echter ook uitdagingen die niet bij archiefonderzoek zouden bestaan. In tegenstelling tot archiefbronnen kunnen deze bronnen terugpraten en je wilt na het onderzoek nog met hen door één deur kunnen. We vragen Duin hoe ze balanceerde tussen enerzijds het belang van het onderzoek en anderzijds dat van haar familieleden en andere betrokkenen. Exemplarisch voor deze belangenafweging is een podcastfragment waarin oom Frits hardop nadenkt en ‘cut’ zegt om aan te geven niet meer

opgenomen te willen worden. Duin stopt echter niet, en antwoordt dat ze hem wil 'horen denken'. Duin vertelt dat het moeilijk is om op dat soort momenten te moeten kiezen tussen haar oom en de podcast. Om aan beide belangen recht te doen werden luistersessies georganiseerd, waar ze ruimte creëerde voor de betrokkenen om feedback te geven. Met oom Frits is Duin vaak samen gaan zitten; er is tussen de twee gaandeweg een vertrouwensband ontstaan. Duin vertelt altijd te hebben gewaakt 'geen karikatuur van hem te maken.' In het interview – en ook in de podcast – vertelt Duin een zwak te hebben voor haar oom, hoewel ze het vaak oneens zijn. De liefde en het respect voor hem zijn voelbaar in de podcast.

Net als in haar eerdere podcast over het slavernijverleden van haar familie, zoekt Duin de schrijnende kant van haar familieverleden op. Duin dwingt daarmee niet slechts zichzelf, maar tevens haar familieleden om hun – soms confronterende – familiegeschiedenis onder ogen te komen. Het onderzoek stuitte dan ook op weerstand binnen de familie, vertelt Duin, hoewel deze weerstand minder groot was dan bij de *De plantage van onze voorouders*. De nazaten van Marietje van Lynden-Calkoen zijn echter niet de enige betrokkenen; ook voor Mina's familie kan het verhaal pijnlijk zijn. Dat leidde regelmatig tot een bezwaard gevoel bij Duin:

Dat hele verleden, daar werd niet zo over gepraat. En ik ging daaraan krabben. Zij hadden alleen maar hele goede herinneringen aan mijn familie. En ik ging dat een beetje oprakelen.

Een pijnlijk podcastfragment vormt het moment dat Duin ontdekt dat Mina, na decennialang trouwe dienst, in armoede heeft geleefd toen zij niet meer bij de familie inwoonde. Duin vertelt hoe ze huilend het nichtje van Mina, Sari Toussaint-Marinusse, opbelde met het nieuws. Niet enkel het geromantiseerde zelfbeeld van haar familie viel zo in duigen, ook de familie Marinusse werd geconfronteerd met een ander beeld van het leven van hun geliefde 'tante Mientje'.

'TOEN HEB IK ME WEL AFGEVRAAGD: WAS NIET IEDEREEN BETER AF MET DIE MYTHE? WELK DOEL DIENT DIT? IS DIT NOU VOOR MIJN EIGEN ZIELENHEIL?'

Het nieuwe beeld van Mina's leven trof sommige van haar nabestaanden diep, vertelt Duin, tot slapeloze nachten aan toe. Toch staat Duin achter haar keuzes. Ondanks de confrontatie zien de Marinusses het onderzoek als verrijkend; ze zijn zelf ook meer gaan praten over het verleden. 'Ik heb hun een vollediger beeld van hun tantes leven gegeven,' vertelt Duin.

Geschiedschrijving als verzet

Duins podcast ademt kritiek op structuren zoals de klassenmaatschappij en het patriarchaat. Op verschillende manieren biedt de podcast dan ook een vorm van verzet. In de eerste plaats doet Duin dit door onderzoek te doen naar de 'stilte in het archief' omtrent een gemarginaliseerde groep. Duin vertelt dat de geschiedenis voor adellijke families een waardevol goed behelst. Het verleden en de genealogie bieden legitimatie voor de adellijke titel en onderscheiden de adel van de rest van de bevolking. Vandaar dat de adel van oudsher een claim doet op het verleden en dit naar hun hand zet. Volgens Duin passen de mythes rondom Mina dan ook goed bij de adellijke tradities, die niet wars zijn van mythologie en symboliek. Wegens de kennisparadox tussen een adellijke familie (waar men werd onderwezen en men tijd

om handen had) en, bijvoorbeeld, de dienstbode (die deze beide luxes niet had), blijft het adellijke verhaal veelal overeind.

In *Archive fever: a Freudian impression* (originele titel: *Mal d'archive: une impression freudienne*) (1995) toont Jacques Derrida dat er een vorm van geweld schuilt in archiveren. Wanneer herinneringen en verhalen worden vastgelegd in het archief, worden alternatieve mogelijkheden en andere manieren om het verhaal te vertellen onderdrukt. Mina's perspectief is nauwelijks verankerd in het geschreven bronmateriaal, dat vooral bestaat uit Mevrouw's dagboeken. Daarmee dreigt de ongelijke machtsverhouding tussen Mina en Mevrouw te worden voortgezet in historisch onderzoek. Ook de podcast biedt tal van voorbeelden van het adellijk overwicht in bronmateriaal. Zo bleef het fotoalbum over Mina's jaren bij de familie van Lynden het eigendom van de familie. Wanneer familieleden van Mina het boek voor de eerste keer zien, vraagt Mina's neef zich af waarom dit cadeau eigenlijk in handen is van de familie van Lynden en niet van hun eigen familie – een vraag waar Duin al voor vreesde. Als Duin zegt dat Mina's familie het boek mag houden, schudden de familieleden het aanbod af: in het fotoboek was toch alleen aandacht voor Mina in relatie met de familie van Lynden, en niet voor de rest van Mina's leven. Zelf hebben de Marinusses amper foto's en brieven van Mina, vertelt Duin.

Door zich te richten op Mina's leven in zijn geheel, heeft Duin getracht Mina méér te laten zijn dan een achtergrondspeler in het verhaal van een adellijke familie en dit andere deel van haar zo niet langer ahistorisch te houden. Deze te prijzen missie bestaat echter niet zonder spanningsveld. Zoals Gayatri Chakravorty Spivak in haar essay 'Can the subaltern speak?' (1988) betoogt, zullen onderzoekers die zelf niet onderdeel uitmaken van de onderzochte minderheid, het verhaal van die minderheid altijd vervormen. Hoewel Spivak dit vanuit een postkoloniaal perspectief beschouwt, bestaat dezelfde discrepantie in Duin's podcast. Het roept de vraag op of Duin – hoogopgeleid, randstedelijk, met een barones als moeder – de uitgelezen persoon is om Mina een stem te geven.

Duin knikt instemmend en beaamt het probleem wanneer we over Spivak beginnen; ze vertelt erg bewust met dit feit om te zijn gegaan. Wegens de disbalans in bronmateriaal, is Duin actief op zoek gegaan naar bronnen die toch bij Mina horen. Ze heeft zich verdiept in de context; in het twintigste-eeuwse Koudekerke waar Mina is geboren, in Mina's gereformeerde geloofsopvattingen, en in Zeeuwse dienstbodes. Met de dagboekfragmenten van Mevrouw in de hand, stelde Duin vragen aan Mina's familieleden, een mededienstbode van Mina en gespecialiseerde historici. Duin is zelfs de boeken gaan lezen die Mina las – 'geweldig' noemt ze de *Tuinfluiter trilogie* (vanaf 1955). Op deze wijze biedt de podcast een realistisch tegengeluid op de romantische mythes die in haar familie bestonden over Mina's leven.

Naast haar blik op klassen heeft het onderzoek tevens een enorme boost gegeven aan Duin's feminisme. Duin geeft toe dat ze het moeilijk vond haar stem over dit thema te vinden tijdens het onderzoek: 'Het voelde of ik mijn eigen perspectief moest weghakken uit ijs.' Aflevering 4, over de oorlog in Zeeland, vormde een dilemma voor Duin. Door de grote verscheidenheid aan informatie uit die periode, zoals de bezetting van Ter Hooft en haar grootvader – de jongste zoon van Mevrouw – die in Kamp Amersfoort gevangen zat, moest Duin afwegingen maken. Uiteindelijk kreeg de onderbelichte vrouwengeschiedenis prioriteit. Duin heeft ervoor gekozen om niet de oorlog, maar een ander onderwerp leidend te maken in deze aflevering: zowel de kleindochter van Mevrouw als het nichtje van Mina overleden, dit vormde een enorme klap voor beide vrouwen.

‘VAN DE 35 MINUTEN DIE IK HAD OM DAT TIJDVAK TE BEHANDELEN, HEB IK ER ACHT BESTEED AAN DE DOOD VAN DIE TWEE MEISJES. DIT WAS EEN PARTICULIERE GEBEURTENIS EN HAD NIKS TE MAKEN MET DE OORLOG, MAAR WAS WEL HEEL BELANGRIJK VOOR DE TWEE VROUWEN. IK HEB DAARDOOR ANDERE BELANGRIJKE VERHALEN UIT DE OORLOG NIET KUNNEN VERTELLEN. DIE ACHT MINUTEN VOELEN ALS EEN DAAD VAN FEMINISTISCH VERZET’

In de acht minuten komt (de eerder benoemde) Sari aan het woord. Zij en haar moeder mochten niet bij de begrafenis zijn van haar eigen zusje. ‘Dat hoorde zo in Zeeland, zeggen ze dan,’ vertelt Sari. ‘Daar hoorden geen vrouwen bij’. Duin maakt in de podcast tijd voor het onrecht dat Sari als klein meisje al voelde bij deze praktijk en laat daarom belangrijke familieverhalen tijdens de oorlog achterwege. Ze laat zien dat achter het maken van een verhaal altijd een bredere overtuiging heerst. Wat wil je belichten, en welke elementen wil je achterhouden? Duin is openhartig over haar beweegredenen in dit selectieproces en vertelt geïnspireerd te zijn door professor Arianne Baggerman, die Duin vroeg: ‘Wat was belangrijk voor haar, waar kijkt zij op terug?’ Door de nadruk te leggen op wat belangrijk was voor Mevrouw en Mina, keert het verhaal zich tegen de dominante geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog, die vaak is gefocust op het politieke en economische narratief en weinig ruimte laat voor het alledaagse en emotionele leven van meisjes en vrouwen.

Liefde

In de podcast bespreekt Duin de mogelijkheid dat Mina een romantische relatie had met Betje, de tuindersvrouw van een naburig landgoed. Een onderwerp dat leidde tot hevige reacties in haar omgeving en ethische afwegingen, vertelt Duin. Zo vond oom Frits dat Duin het recht niet had om Mina ‘postuum te outen’. Ook de neef en nicht van Mina moesten wel even slikken.

We vragen Duin waarom het benoemen van de geaardheid van Mina toch relevant genoeg was om te bespreken in de podcast, ondanks de dilemma’s. Ze antwoordt dat de vraag van wie Mina houdt, onderdeel is van de vraag wie Mina was. Van de gesprekken die Duin voerde met emeritus hoogleraar genderstudies Maaïke Meijer leerde ze dat de invulling van de concepten liefde en verliefdheid onderhevig is aan de grillen van de tijd. Er zijn enorm veel gradaties van liefde en intimiteit en er bestaan meer kleuren dan platonische vriendschap of een romantische relatie, zoals we dat vandaag zien. ‘Dat perspectief vond ik enorm bevrijdend,’ stelt Duin – als onderzoeker, maar ook als mens met eigen gevoelens.

Door de gesprekken met Meijer kwam Duin achter het feit dat hoe vrouwen liefde beleefden in de twintigste eeuw anders is dan vandaag de dag. Het doet denken aan Gloria Jean Watkins (bekend als ‘bell hooks’). Zij stelt dat de moderne vrouw in een heteroseksuele relatie een soort eenzaamheid ervaart, omdat zij door de dominante focus op romantische relaties bepaalde verbindingen met vrouwen niet meer aangaat. Anachronisme ligt bij een onderwerp als geaardheid op de loer. Duin heeft daarom expliciet gekozen niet de vraag te beantwoorden of Mina lesbisch was, om haar zo niet in een bepaalde, moderne groep te plaatsen waartoe zij zich nooit heeft verhouden in haar leven. Zo blijkt uit de interviews die Duin afneemt, dat Sari tijdens haar jeugd in Koudekerke

niet wist dat homoseksualiteit bestond. De huisarts van de familie van Lynden leerde tijdens zijn opleiding ook niets over het onderwerp. Duin heeft geen label geplakt op de verhouding tussen Mina en Betje, ze ziet het onderzoek niet als het outen van Mina; dit impliceert dat men afwijkt van de norm en het daarom wordt benoemd. Duin zegt louter de feiten te benoemen die bekend zijn, en die wijzen nou eenmaal meer in de richting van non-heterorelaties:

'JE BENT TOCH NIET HETEROSEKSUEEL TOT HET TEGENDEEL BEWEZEN IS?'

Vrij of onvrij

Zonder dat Duin de term agency noemt in haar podcast, vormt dit thema een rode draad in het verhaal: hoe vrij of onvrij waren Mina en Mevrouw? Voor Mina, als arbeidersdochter uit het Walcherse Koudekerke in de vroege twintigste eeuw, was er weinig keuze. Ze ging werken of trouwen. In een interview uit de jaren 1980 met Mina (dat Duin pas na de opnames van haar podcast vindt en die zij als bonusaflevering heeft toegevoegd) wordt Mina gevraagd of zij een keuze had als jong meisje. 'Nee!' wordt er uitgeroepen in een Zeeuws accent, Mina klinkt haast verbaasd over de vraag. Maar ook het leven van Mevrouw was al bij de geboorte uitgestippeld. Kostschool in Zwitserland en Engeland, adellijke mores leren, trouwen en uiteindelijk het huishouden in het landhuis in goede banen leiden. Beide vrouwen zaten in een, letterlijk en figuurlijk, keurslijf – hoewel beiden van andere aard.

Toch ging Mina volgens Duin meer mentaal gebukt onder het keurslijf dan Mevrouw. De rol van Mevrouw paste haar perfect; 'dat systeem werkte gewoon voor haar.' Ter nuancering stelt Duin dat het runnen van een huishouden zoals Mevrouw deed ook weldegelijk werk was, maar 'Mina worstelde meer met haar beperkingen.' Ze was volgens Duin meer ruimdenkend dan Mevrouw en had een enorme fysieke werklast die Mevrouw niet kende. Toch noemt Duin een gesprek dat zij voerde met schrijfster Franca Treur. Zij drukte Duin op het hart dat Mina waarschijnlijk niet ongelukkig is geweest. Volgens Treur, zelf een Walcherse boerendochter, vergelijkt men zich met de eigen stand. In dat licht had Mina het relatief goed: bij een boer of in een fabriek was het werk fysiek zeker even zwaar. Bovendien wijst Duin op de sociale mobiliteit van Zeeuwse dienstbodes. De dienstbodes konden zich in hogere kringen bewegen en soms bestond de mogelijkheid uit het arme Zeeland naar de randstad te vertrekken. Daarnaast hadden de dienstbodes amper een opleiding gehad, ook Mina ging na de lagere school aan het werk. Duin vertelt dat sommige dienstbodes aan het begin van de twintigste eeuw niet konden lezen, klokkijken of zelfs traplopen wanneer ze hun eerste dienst begonnen. Het werk vormde hun vervolgopleiding. 'Je moet niet onderschatten wat voor kennis en kunde het huishouden veronderstelde,' stelt Duin. Zo Mina leerde te koken voor grote groepen en een heel landhuis te voorzien van warmte middels kolenkachels.

Er blijft een spanning bestaan tussen het contextualiseren van het verhaal in de tijd en de dreiging tot het romantiseren van het leven van de twee vrouwen – ook in de podcast toont Duin meermaals dat ze worstelt met deze spanning. Er bestaat een behoefte bij feministische onderzoekers om een beeld te schetsen waarin de vrouw wordt bevrijd uit de passieve slachtofferrol, als een vorm van nivellering. Duin zegt recht te willen doen aan de verhalen van beide vrouwen: zij waren méér dan louter dienstbode en gravin door het huwelijk, hun hele verhaal

dient te worden getoond. Maar wanneer gaat een onderzoeker te ver in dit narratief, dat is bedoeld ter emancipatie, maar ook juist de onderdrukking kan verbloemen? Mina stelt zelf geen keuze te hebben gehad; moeten we haar eigen standpunt niet gewoon aannemen? Het blijft een ingewikkeld vraagstuk, beaamt Duin. Ze herkent de behoefte van agency aanmeten onder gemarginaliseerde groepen uit haar podcast over het slavernijverleden. Ook in de Afro-Surinaamse gemeenschap bestaat een behoefte aan verzetshelden. Als onderzoeker is het een dilemma waar je je bewust van moet zijn volgens Duin. Door beide kanten van het verhaal te belichten heeft ze geprobeerd de luisteraar een uitgebalanceerd verhaal te bieden. Zo spreekt ze toch als een ware historica: uiteindelijk ligt de waarheid ergens in het midden.

Slotopmerking

Na meer dan een uur komt het gesprek ten einde. Of Duin al plannen heeft voor een nieuwe podcast? Nog even niet. Haar zomer zal in het teken staan van haar huwelijk en evenementen rondom *Mina & Mevrouw*, zoals tijdens het Zeeland Nazomerfestival. Na ons gesprek mailt Duin ons voor leestips omtrent vrouwen-/gendergeschiedenis. Met haar bruiloft in zicht vertelt ze te beginnen met onze leestip *Neerslag van een huwelijk* (2018) van Mensje van Keulen. Haar oprechte persoonlijke interesse, academische nieuwsgierigheid en oog voor gemarginaliseerde groepen zijn tekenend voor Duin als onderzoeker en maken haar podcasts leerzaam doch een feest om naar te luisteren. We hopen dan ook dat *Mina & Mevrouw* niet haar laatste zal zijn.

Mina & Mevrouw is te beluisteren via alle podcast-apps en via de vpro-site

Maartje Duin is radio-podcastmaker. Duins werk, waaronder de podcasts *De plantage van onze voorouders* en *Mina & Mevrouw*, werd in binnen- en buitenland bekroond en genomineerd.